

А н н о т а ц и я

В статье анализируется механизм взаимодействия иностранного языка и музыки, которая способна полно и дифференцированно влиять на каждого ученика как субъекта обучения, на его психическое, эмоциональное, эстетическое и языковое развитие. Таким образом, возможно мотивировать, стимулировать изучение иностранного языка, используя известные песни на уроках для закрепления выученного материала.

Ключевые слова: *психологические и педагогические условия, взаимодействие, тема обучения, изучение иностранного языка, песни.*

A n n o t a t i o n

The article deals with mechanism of interaction foreign language and music, which capable completely and differentially influence on each student as a subject of teaching, on its mental, emotional, aesthetic and linguistic development. Thereby, it is possible to motivate, stimulate learning of foreign language, using the famous songs at lessons.

Key words: *Psychological and pedagogical conditions, interaction, subject of teaching, learning of foreign language, songs.*

Грицай Н. Б.
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ СУЧАСНИХ БІОЛОГІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ У ПРИРОДУ

У статті охарактеризовано екскурсію як форму організації навчання, розглянуто класифікацію біологічних екскурсій, зазначено шляхи вдосконалення методики проведення екскурсій у природу.

Ключові слова: *екскурсія, біологічні екскурсії у природу, методика проведення екскурсій.*

Сьогодні в методиці навчання біології широко застосовуються різні педагогічні інновації. Прогресивні вчителі проводять уроки із застосуванням особистісно орієнтованого підходу, інтерактивних методів навчання, мультимедійних засобів, проектних технологій та ін.

Сучасний урок біології значно відрізняється навіть від того уроку, який проводився лише кілька років тому. Проте урок – це не єдина, хоча й домінуюча, форма викладання біології. Оскільки засвоїти знання з біології тільки на уроках просто неможливо, особливе значення у навчанні цього предмета мають екскурсії, під час яких відбувається безпосереднє спілкування з природою. Проте тут спостерігається цікава й парадоксальна ситуація: незважаючи на суттєві здобутки педагогічної науки, методика проведення екскурсій у природу мало чим змінилася за декілька останніх десятиліть. Різноманітні методичні нововведення, які варто було б використати під час проведення екскурсій, залишилися поза увагою більшості вчителів-практиків. Створюється помилкове враження, що для цієї форми організації навчання інновації не потрібні.

Крім того, педагоги, як правило, уникають проведення екскурсій, оскільки підготовка до них вимагає значно більше часу й зусиль, ніж до звичайного уроку. Однією з причин цього є відсутність нових методичних розробок з урахуванням сучасних підходів до навчання біології.

З огляду на сказане вище, предметом нашого дослідження є модернізація та вдосконалення методики проведення екскурсій у природу із використанням сучасних досягнень педагогічної науки.

Методику проведення екскурсій у природу розглядали багато вчених-методистів. Серед них найвідомішими є Б. Є. Райков, К. П. Ягодовський, В. Ф. Наталі, І. І. Полянський, Д. П. Кайгородов, А. С. Серебровський, І. В. Ізмайлов, В. Є. Михлін, Є. М. Поповська, Д. І. Трайтак, І. Д. Зверев і А. М. М'якова та інші. Праці цих авторів хоча й не втратили методичної цінності, але дещо морально застаріли, тому впровадження їх у шкільну практику потребує доопрацювання.

Останні публікації вітчизняних методистів В. П. Сурядної, В. М. Олійника, В. І. Ковтун, Л. В. Березки та інших висвітлюють лише окремі питання методики проведення екскурсій і стосуються в основному змісту програмних екскурсій із біології.

Новітні підходи до організації екскурсій у природу розкривають російські науковці Л. О. Беляніна, А. В. Маріна, Є. С. Цикало, білоруський учений В. М. Зуєв та ін. У вітчизняній методиці навчання біології проблема модернізації методики проведення екскурсій з біології ще мало досліджена.

Метою статті є визначення шляхів удосконалення методики проведення біологічних екскурсій у природу.

Завдання дослідження: з'ясувати особливості екскурсії як форми організації навчання біології та причини недостатнього використання їх у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів; визначити типи та види екскурсій відповідно до різних класифікацій, проаналізувати недоліки традиційної методики проведення екскурсій; виокремити шляхи вдосконалення методики проведення сучасних біологічних екскурсій у природу.

Екскурсія є особливою формою навчання, яка зацікавлює учнів, активізує їхню пізнавальну діяльність, урізноманітнює навчально-виховний процес, сприяє кращому розумінню та засвоєнню біологічного матеріалу. Вітчизняні вчені-методисти сформулювали таке визначення екскурсії: "Шкільна екскурсія – це форма навчально-виховної роботи з класом або групою учнів в умовах природного ландшафту, виробництва, музею, виставки, мета якої – спостереження й вивчення учнями різноманітних об'єктів та явищ дійсності" [6, с. 375]. На їх думку, характерна ознака екскурсій полягає в тому, що вивчення об'єктів пов'язане з пересуванням учнів.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел [1; 3; 5; 6; 8; 10; 11], нами виокремлено й інші ознаки, що характеризують цю форму навчання:

- вивчення біологічних об'єктів чи явищ проводиться безпосередньо в природі, на виробництві, в музеї, на виставці та ін.;
- вирішення специфічних навчально-виховних завдань (вивчення флори і фауни, біогеоценозів шляхом спостереження в природі, знайомство з різними видами виробництва, прищеплювання любові до природи, праці, діяльність учнів спрямована на вивчення конкретних об'єктів і явищ в їх природних умовах або спеціально створеній обстановці);
- пізнавальна діяльність учнів відбувається з максимальним використанням наочності;
- є можливість для комплексного використання методів навчання;
- домінуючу роль відіграють спостереження, самостійна робота учнів;
- практична спрямованість екскурсій;
- процес мислення відбувається, як правило, від конкретного сприйняття предметів і явищ до абстрактних суджень, узагальнень;
- структура навчального процесу включає роботу вчителя і попередню підготовку учнів, їхню діяльність у ході екскурсії, підведення підсумків;
- навчальний процес здійснюється поза класом, поза школою, кількість учнів може змінюватися;

– пояснення не завжди проводить вчитель, залучаються екскурсовод, науковий співробітник, працівник виробництва та ін.

У процесі навчання біології проводяться різноманітні екскурсії за метою, змістом, методами, місцем проведення, специфічними особливостям діяльності вчителя й учнів. У зв'язку з цим у навчально-методичній літературі з біології поряд з розкриттям змісту і методики проведення екскурсій здійснено спробу класифікувати їх. Найбільш поширені класифікації за дидактичною метою та місцем проведення екскурсій [5; 8; 10]. У той же час ряд методистів бере до уваги тематику, характер пізнавальної діяльності учнів, зв'язок екскурсій з іншими формами навчання та інші ознаки [1; 6; 11]. Узагальнену інформацію про найпоширеніші класифікації біологічних екскурсій подано нами в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікації біологічних екскурсій

Основа класифікації (ознака, критерій)	Типи (види) екскурсій	Коротка характеристика
Час проведення стосовно тем, які вивчаються на уроках (місце в навчальній роботі)	вступні	передують вивченню відповідного програмного матеріалу
	поточні (супровідні)	проводяться в період вивчення відповідної теми, що розкриває новий матеріал з опорою на експонати
	підсумкові	проводяться після попереднього вивчення матеріалу і закріплюють його
Відношення до навчальних програм	програмні	проводяться за навчальною програмою, їх основна мета – практичне ознайомлення з матеріалом чи його закріплення
	позапрограмні	позакласні, мають дослідницький характер
Зв'язок з навчальними заняттями	урочні	проводяться в навчальний час
	позаурочні	проводяться до чи після класних занять
	позакласні	необов'язкові екскурсії
Тривалість (час проведення)	одноденні	проводяться впродовж одного дня
	багатоденні	тривають кілька днів (походи)
Спосіб пересування	активні	пішки, на лижах, велосипеді, човні
	пасивні	поїздом, автобусом
Кількість учасників	групові	до 20 чоловік
	масові	більше 20 чоловік
Зміст та обсяг навчального матеріалу	однотемні	стосуються лише однієї теми
	багатотемні	споріднені теми одного предмета
	комплексні	декілька тем
	інтегровані	багатотемні з різних предметів
Метод проведення	дослідницькі	переважають дослідницькі методи
	ілюстративні	основні методи – показ та розповідь
	комбіновані	поєднуються ілюстративні та дослідницькі методи
Сезони	осінні, зимові, весняні, літні	відповідно до пори року
Пізнавальні завдання	споглядально-пізнавальні	учні ознайомлюються з об'єктами, вивчають їх за допомогою вчителя, збирають цікавий фактичний матеріал
	практично-пізнавальні	передбачають не тільки огляд об'єкта, а й роботу на ньому, використання набутих знань на практиці
Місце проведення (характер об'єкта)	у природу	в ліс, на поле, на луку, в парк, до водойми та ін.
	на виробництво, у наукову установу	на дослідно-селекційні станції, науково-дослідний інститут, у плодові розсадники, в парниково-тепличне та лісове господарство, на пасіку, в рибне господарство, на тваринницькі ферми, птахофабрику, племінне господарство, фермерське господарство та ін.
	музейні	у музеї, на виставки
	у зоопарк, ботанічний сад	у тераріум, у дендрарій, оранжерею та ін.
	за певним маршрутом	будь-який маршрут, запропонований учителем чи учнями, який має пізнавальне значення

З метою систематизації всіх видів екскурсій автори М. П. Откаленко, В. П. Корнєєв,

Т. Б. Тетерський та ін. пропонують їх поділити на такі типи: екскурсії в природу; екскурсії в сферу господарської діяльності населення; екскурсії в сферу культурної діяльності народу [10]. Кожен з цих типів поділяють на підтипи, а їх, у свою чергу, – на види. До екскурсій у природу ввійдуть такі підтипи: екскурсії в неживу природу (вивчення внутрішніх вод, рельєфу, корисних копалин, ґрунтів); вивчення живої природи (рослинного покриву і тваринного світу); загальноприродничі екскурсії (екологічні, ландшафтознавчі, з вивчення взаємозв'язків між природою і людським суспільством). У нашому дослідженні розглядаємо екскурсії з вивчення живої природи, тобто біологічні.

Проте більшість методистів за основу класифікації беруть місце проведення екскурсій, у залежності від якого змінюється їх зміст і методика проведення: у природі увага учнів залучається до структури і видового складу біогеоценозів, пристосованості організмів і т. д.; на виробництві – до різноманітності сортів і порід, до технології і техніки, до специфіки трудової діяльності людини в сільському господарстві тощо [1; 3; 5; 6; 8].

Ми вважаємо за доцільне виділити такі типи екскурсій: 1) у природу; 2) на виробництво; 3) у музеї; 4) у науково-дослідні установи (науково-дослідні інститути, зоопарки, ботанічні сади).

Екскурсія будь-якого типу може бути проведена або з метою вивчення нових знань, або для конкретизації й узагальнення раніше вивченого матеріалу. Залежно від дидактичної мети, змісту матеріалу, місця в курсі, віку й підготовки учнів їхній діяльності надається репродуктивний, частково-пошуковий або дослідницький характер.

У проведеному нами дослідженні аналізувалася методика проведення біологічних екскурсій у природу, які є однією з найбільш доступних активних форм пізнання навколишнього світу. Проводяться вони з різною метою і в різних біогеоценозах: у лісі, парку, на луках, біля боліт і озер. Об'єктами вивчення під час екскурсій є рослинний і тваринний світ, абіотичні умови природного середовища. Під час екскурсій учні навчаються спостерігати об'єкти і явища, визначати й аналізувати їх, робити висновки й узагальнення.

Екскурсії у природу мають виняткове значення для формування у школярів наукового світогляду, цілісного уявлення про живу природу, взаємозв'язки між організмами, вплив діяльності людини на довкілля. Крім того, вони забезпечують найвищу форму наочності в навчанні, адже ніякі наочні посібники і слова не замінять дитині безпосереднього спілкування з природою, коли вона чує шум вітру в гілках дерев, бачить різноманітні барви природної палітри, помічає найдрібніші зміни в лісі й на полі. Саме під час цих екскурсій учні вивчають видову різноманітність природи рідного краю.

Цикл екскурсій у природу в поєднанні з фенологічними спостереженнями, виконанням літніх завдань сприяє нагромадженню великого багажу знань про місцеві біогеоценози, різноманітність флори і фауни, дає змогу використовувати на уроках місцевий краєзнавчий матеріал, прищеплює любов до природи, розвиває естетичний смак.

Незважаючи на зазначені вище очевидні переваги екскурсій, як свідчать результати нашого дослідження, в шкільній практиці вони застосовуються досить рідко. Часом навіть програмні екскурсії замінюються звичайними уроками, не кажучи вже про екскурсії у позаурочний час. Також спостерігається ігнорування вчителями загальноосвітніх навчальних закладів окремих компонентів екскурсій: самостійної роботи, звітності учнів, підбиття підсумків та ін.

На наш погляд, існує низка причин недостатнього використання екскурсій у навчанні біології:

– велика завантаженість педагогів, оскільки підготовка до екскурсії вимагає більше часу й зусиль, ніж підготовка до уроку;

- недостатнє володіння методикою проведення екскурсій, відсутність у вчителів умінь і навичок проведення екскурсій;
- незабезпеченість методичною літературою, достатньою кількістю розробок екскурсій;
- віддаленість природних об'єктів, у які можна провести екскурсії (особливо це стосується жителів міст);
- проблеми з дисципліною учнів під час екскурсій;
- недостатні знання вчителів місцевої флори та фауни, відсутність практичних навичок визначення видів рослин, тварин і грибів у природі тощо.

Окрім цього, у ході нашого дослідження було визначено недоліки традиційної методики проведення біологічних екскурсій:

- ініціатива повністю походить від учителя (визначення теми, завдань, часу і місця проведення екскурсії, організація підготовки учнів і контроль за нею, проведення екскурсії, контроль за самостійною роботою учнів з виконання завдань), тому розвивальний вплив екскурсій невеликий;
- учні в основному є виконавцями плану, запропонованого вчителем, часто без особливого ентузіазму беруть участь у його реалізації;
- наявний прямий зв'язок “учитель – учень” і майже відсутній зворотний зв'язок “учень – учитель”, який необхідний для збудження ініціативи і самостійності школярів;
- низька пізнавальна активність і недостатня відповідальність за виконання самостійних завдань;
- основні зусилля вчителя спрямовані на регулювання поведінки учнів;
- основною метою екскурсій залишається формування знань, а завдання розвитку в особистості ціннісного ставлення до живої природи, природоохоронної діяльності, екологічної культури, досвіду творчої діяльності майже не вирішуються.

Таким чином, як свідчать результати нашого дослідження, назріла нагальна потреба в суттєвому вдосконаленні методики проведення сучасної біологічної екскурсії у природу. На наш погляд, актуальними в контексті нашого дослідження є наведені нижче методичні підходи.

Ми підтримуємо погляди російських учених-методистів Л. О. Беляніної та Є. С. Цикала, відповідно до яких в основі вдосконалення методики проведення екскурсій мають бути покладені ідеї гуманізації біологічної освіти [2; 13; 14]. Отже, акцент у навчанні має бути зроблений на звертання до особистості учня. На думку Є. С. Цикала, завданням особистісно орієнтованих біологічних екскурсій є не лише розвиток системи знань, а й “..формування в людини ціннісного ставлення до живої природи; досвіду вирішення біологічних і екологічних (здоров'язберігальних) проблем, які спостерігаються в природі, і – що особливо актуально – набуття школярами досвіду творчої діяльності” [13, с. 47].

Отже, основна мета екскурсії – розвиток особистості школяра, формування досвіду творчої діяльності. Саме тому ми погоджуємося з Є. С. Цикалом у тому, що методика цієї форми навчання має бути модернізована на культурологічному, діяльнісному, ціннісному підходах. На його переконання, розвивальний потенціал біологічних екскурсій полягає в тому, що на них поєднуються процес навчання, жива природа та активний школяр, який її пізнає. Вчитель організовує їхню взаємодію і цим створює кращі умови розвитку особистості в порівнянні із заняттями в класі. Розвиток торкається всіх сфер особистості й впливає не тільки на якість біологічних знань. Учень вчиться взаємодіяти з живою природою відповідно до її законів, пізнає себе, у нього формується система особистих цінностей щодо живої природи [13].

Як свідчать результат нашого дослідження, під час екскурсій у природу є всі можливості для організації проблемного навчання, застосування ігрових форм і методів, активізації

самостійної пізнавальної діяльності школярів з вивчення природи, виконання навчальних проектів тощо. Відповідно до діяльнісного підходу, навчальна діяльність на біологічних екскурсіях є основою, умовою і результатом розвитку особистості.

Цікавими, на наш погляд, є методичні рекомендації, запропоновані білоруськими вченими. Так, відповідно до розробленої ними методики, під час організації екскурсій важливо використовувати девіз, що складається з трьох слів: “Голова, Серце, Руки”. В англомовних матеріалах з екологічної освіти цей девіз можна зустріти у вигляді знаку ННН або 3Н відповідно до англійського “HEAD, HEARTAND, HANDS”. Це означає, що найкраще знання про навколишній світ людина будь-якого віку засвоює через три відповідних “канали”:

перший канал – Голова (процес засвоєння знань, наприклад, про рослини і тварини, які живуть у цій місцевості, її історію, екологічні зв’язки в екосистемі);

другий канал – Серце (відповідає за ті почуття й емоції, що з’являються в учня під час роботи);

третій канал – Руки (під час самостійної роботи учні щось роблять своїми руками і через цей процес пізнають світ) [12].

Білоруські методисти радять враховувати ці три “Н” під час планування екскурсій, включаючи відповідну діяльність у свої заходи. Актуальним є також застосування в ході екскурсії таких методів, як монолог, діалог, групова дискусія, презентація, метод визначення об’єктів, які дають змогу урізноманітнити екскурсію, а також сприяють кращому засвоєнню біологічної інформації.

Таким чином, проблема вдосконалення методики проведення сучасних біологічних екскурсій є досить важливою, адже, як зазначає В. В. Вербицький, екскурсійними методами закладається нове світобачення і новий спосіб життя людини третього тисячоліття, що включає в себе засади як раціонального природокористування, так і ефективної соціальної практики в найширшому розумінні цього слова [4].

Висновки. З огляду на необхідність удосконалення методики проведення сучасних біологічних екскурсій у природу, нами окреслено шляхи, які сприятимуть досягненню цієї мети. До них належать:

- реалізація особистісно орієнтованого підходу під час проведення екскурсії;
- посилення розвивального значення екскурсій у природу;
- застосування діяльнісного підходу до проведення екскурсій у природу;
- ширше використання внутрішньопредметних і міжпредметних зв’язків з природничими та гуманітарними дисциплінами;
- впровадження проблемного навчання, методу проектів;
- використання методів активного навчання;
- залучення школярів до ігрової діяльності під час екскурсій;
- проведення циклу позакласних біологічних екскурсій у природу.

Завданнями подальших досліджень можуть бути обґрунтування комплексного підходу до проведення екскурсій у природу, формування в учнів ціннісного ставлення до природи під час екскурсій. Актуальним є також розроблення методичних рекомендацій до проведення екскурсій у різні біогеоценози з використанням новітніх тенденцій у методиці навчання біології.

В и к о р и с т а н а л і т е р а т у р а :

1. Барна М. М. Навчальні заняття з біології: можливі варіанти / М. М. Барна, Л. С. Барна, Г. Ф. Яцук. – Тернопіль : Астон, 2005. – 140 с.

2. Белянина Л. А. Методика личностно ориентированого обучения на экскурсиях в 6-9 классах : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.02 / Любовь Алексеевна Белянина. – Астрахань, 2008. – 173 с.
3. Биологические экскурсии: книга для учителя / И. В. Измайлов, В. Е. Михлин, Э. В. Шашков, Л. С. Шубкина. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
4. Вербицкий В. В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи / В. В. Вербицкий. – К. : СМП “Аверс”, 2003. – 304 с.
5. Верзилин М. М. Загальна методика викладання біології: підручник для студентів біол. фак. пед. ін-тів; пер. з рос. – М. М. Верзилин, В. М. Корсунська. – К. : Вища школа, 1980. – 352 с.
6. Загальна методика навчання біології: навч. посібник / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар та ін.; за ред. І. В. Мороза. – К. : Либідь, 2006. – 592 с.
7. Заровный Г. М. Как повысить эффективность экскурсий / Г. М. Заровный // Биология в школе. – 1991. – № 5. – С. 37–38.
8. Зверев И. Д. Общая методика преподавания биологии: пособие для учителя / И. Д. Зверев, А. Н. Мягкова. – М. : Просвещение, 1985. – 192 с.
9. Марина А. В. Биологические экскурсии как форма реализации комплексного подхода к изучению природы / А. В. Марина // Биология в школе. – 2007. – № 6. – С. 25–31.
10. Методика позакласної роботи з географії: посібник для вчителя / М. П. Откаленко, В. П. Корнєєв, Т. Б. Тетерський ; за ред. М. П. Откаленка. – К. : Радянська школа, 1974. – 192 с.
11. Мороз І. В. Позакласна робота з біології: навчальний посібник / І. В. Мороз, Н. Б. Грицай. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 272 с.
12. Сборник материалов по экологическому образованию / С. Кунцевич, В. Зуев, С. Северин и др. – Могилев, 2007. – 132 с.
13. Цикало Е. С. О методике проведения биологических экскурсий / Е. С. Цикало // Биология в школе. – 2007. – № 7. – С. 47–51.
14. Цикало Е. С. Проектная деятельность на экскурсиях / Е. С. Цикало // Биология в школе. – 2007. – № 8. – С. 57–50.

А н н о т а ц и я

В статтє дана характеристика екскурсії як форми організації навчання, розглянута класифікація біологічних екскурсій, вказані шляхи удосконалення методики проведення екскурсій в природу.

Ключевые слова: *екскурсія, біологічні екскурсії в природу, методика проведення екскурсій.*

A n n o t a t i o n

In the article the excursion as the form of the teaching organizing is characterized, the classification of biologic excursions are showed, the ways of the improvement of the methodic of excursion holding to the nature are classified.

Key words: *excursion, biologic excursion to the nature, methods of excursion holding.*

Дворнікова Н. С.
Карпатський інститут підприємництва

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження обумовлена значущістю фактора демократизму розвитку вищої освіти в США, що необхідно для розвитку і формування особистості студента у ВНЗ України, для їх підготовки до професійного спілкування на професіональному рівні.

Ключові слова: *історія розвитку вищої освіти в США, професійний компонент змісту навчання студентів, професійна компетенція, загальноєвропейський освітній простір.*